

რიცხვითი სახელის შესახებ ქართულ შესტურ ენაში

მახარობლიძე თამარ

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბილისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/idw.2023.33>

კვლევა განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით [FR-22-254. ქართული შესტური ენის სახელთა მორფოლოგია]

აბსტრაქტი. ქართული შესტური ენა არის ყრუ და სმენადაქვეითებული ადამიანების ენა საქართველოში. მათი რიცხვი დაახლოებით 2 500-ს შეადგენს. ისინი ორენოვანი ხალხია და მათ აქვთ ორი მშობლიური ენა: ქართული შესტური ენა და სალაპარაკო ქართული. აქედან გამომდინარე, მათ სჭირდებათ ბილინგვური განთლება საქართველოში არსებულ ყრუთა სკოლებში.

რიცხვითი სახელი ყველა ენაში არის მორფოლოგიური რიცხვის, რიგის ან ნაწილის აღმნიშვნელი. შესაბამისად, რიცხვები შეიძლება იყოს რაოდენობითი, რიგობითი ან წილობითი. ქართული შესტური ენა იმეორებს ენების უნივერსალურ მიდგომას ზოგადად რიცხვის მიმართ. თითქმის ყველა შესტური ენა იყენებს თითების მოსალოდნელ კომბინაციებს რიცხვის წარმოსაჩენად და ეს განსაკუთრებით ეხება რაოდენობით რიცხვით სახელებს.

შესტურ ენებს აქვთ პენტაგრამური სისტემები, სადაც რიცხვი გადაიცემა ხელის თითებით და ეს ყველაზე მოსახერხებელი სისტემაა. სალაპარაკო ენები კი იყენებენ გამსხვავებულ მოდელებს – ათობით ან ოცობით სისტემას (მაგალითად, სალაპარაკო ქართული ენა). ზოგადად, სალაპარაკო ენებში რიცხვითი სისტემის ოთხი ყველაზე უფრო გავრცელებული ტიპია:

- ათობითი რიცხვების სისტემა (ბაზა 10)
- ორობითი რიცხვების სისტემა (ბაზა 2)
- ოქტალური რიცხვების სისტემა (ბაზა 8)
- თექვსმეტობითი რიცხვების სისტემა (ბაზა 16)

ეს არსებული განსხვავება სალაპარაკო ქართულისა და ქართული შესტური ენის დათვლის სისტემებს შორის გულდასმით უნდა იქნას გათვალისწინებული საქართველოს სკოლებში ყრუ ბავშვებისთვის რაოდენობით რიცხვითი სახელის სწავლებისას.

ზოგადად შესტურ ენებს არ ახასიათებთ სემანტიკური მორფოლოგიისათვის ნიშანდობლივი აფიქსების სისტემა, თუმცა მორფემების და დერივაციული აფიქსების გამოყოფა მაინც ხერხდება ზოგ შესტურ ენაში. ქართული შესტური ენა ამ მხრივ განსაკუთრებულ სისტემას უჩვენებს. რიგობითი რიცხვითი სახელების წარმოება ხდება რიგის ნიშნის დართვით. ეს დერივანტი სუფიქსურია და აბსოლუტურად დელექსიკალიზებული აფიქსია.

ქართული შესტური ენა გვიჩვენებს რიცხვითი სახელის ინკორპორაციასაც.

მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ქართულ შესტურ ენას აქვს მორფო-ლექსიკური საშუალებები რიცხვითი სახელების სისტემის სათანადოდ გადმოსაცემად

საკვანძო სიტყვები: ქართული ჟესტური ენა, რიცხვითი სახელი, რაოდენობითი, რიგობითი, მორფოლოგია, ჟესტური ენები.

ქართული ჟესტური ენა არის ყრუ და სმენადაქვეითებული ადამიანების ენა საქართველოში. მათი რიცხვი დაახლოებით 2 500-ს შეადგენს. ისინი ორენოვანი ხალხია, აქვთ ორი მშობლიური ენა: ქართული ჟესტური ენა და სალაპარაკო ქართული. აქედან გამომდინარე, მათ სჭირდებათ ბილინგვური განთლება საქართველოში არსებულ ყრუთა სკოლებში.

რიცხვითი სახელი ყველა ენაში არის მორფოლოგიური რიცხვის, რიგის ან ნაწილის აღმნიშვნელი. შესაბამისად, რიცხვები შეიძლება იყოს რაოდენობითი, რიგობითი ან წილობითი. ქართული ჟესტური ენა იმეორებს ენების უნივერსალურ მიდგომას ზოგადად რიცხვის მიმართ. თითქმის ყველა ჟესტური ენა იყენებს თითების მოსალოდნელ კომბინაციებს რიცხვის წარმოსაჩენად და ეს განსაკუთრებით ეხება რაოდენობით რიცხვით სახელებს. ბევრ ჟესტურ ენაში 10-მდე რიცხვები თითქმის ერთნაირად გამოიყურება. ჟესტურ ენებში რიცხვითი მონაცემების უმეტესობა ლექსიკურად ემთხვევა სხვა ენების შესაბამის მასალას და ეს ძალიან აადვილებს კომუნიკაციას. სინამდვილეში, ეს ფაქტი მათემატიკურ ენას უნივერსალურს ხდის.

სალაპარაკო ენებში რიცხვები ყველაზე ფართოდ გამოკვლეულ ენობრივ სტრუქტურებს შორისაა. როგორც ცალკეულ ენებში, ასევე სხვადასხვა რანგის ტიპოლოგიურ გამოკვლევებში არსებობს უამრავი ხელმისაწვდომი მონაცემები სალაპარაკო ენებში რიცხვითი სისტემების შესახებ. აღსანიშნავია ისიც, რომ რიცხვითი სისტემები კარგად არის შესწავლილი ბევრ ჟესტურ ენაშიც. ენების ორივე მოდულობაში – სალაპარაკოსა და ჟესტურში ტიპოლოგიური ან შედარებითი კვლევები, რომლებიც ციფრებსა და რიცხვით სახელებს განიხილავენ, მოიცავს ისეთი ავტორების ნაშრომებს, როგორცაა ჰარფორდი (1975, 1987); კომრი (1997, 2005); გრინბერგი (1978); ბარიგა (1998); ჩინჩორი (1982); ფუნტესი, მასონე, ფერნანდეს-ვიადერი და მაკოტრინსკი (2010); ჯილი (2005); ჰანკე (2010); მეირი, სანდლერი, პადენი და არონოვი (2010); ზემანი (2013) და სხვები.

ჟესტურ ენებს აქვთ პენტაგრამური სისტემები, სადაც რიცხვი გადაიცემა ხელის თითებით და ეს ყველაზე მოსახერხებელი სისტემაა. სალაპარაკო ენები კი იყენებენ გამსხვავებულ მოდელებს – ათობით ან ოცობით სისტემას (მაგალითად, სალაპარაკო ქართული ენა). სინამდვილეში, სალაპარაკო ენებში რიცხვითი სისტემის ოთხი ყველაზე უფრო გავრცელებული ტიპია:

- ათობითი რიცხვების სისტემა (ბაზა 10)
- ორობითი რიცხვების სისტემა (ბაზა 2)
- ოქტალური რიცხვების სისტემა (ბაზა 8)
- თექვსმეტობითი რიცხვების სისტემა (ბაზა 16)

ეს განსხვავება სალაპარაკო ქართულისა და ქართული ჟესტური ენის დათვლის სისტემებს შორის გულდასმით უნდა იქნას გათვალისწინებული საქართველოს სკოლებში ყრუ ბავშვებისთვის რაოდენობით რიცხვითი სახელის სწავლებისას.

ქართულ ჟესტურ ენაში, ისევე როგორც სხვა მრავალ ჟესტურ ენაში, რაოდენობითი რიცხვებისთვის არის შემდეგი მოდელი: ციფრების დათვლა ერთიდან ხუთამდე ხდება სხეულისკენ ორიენტირებული ხელისგულით. ექვსიდან ცხრამდე რიცხვებისთვის ხელისგული წინ არის მიმართული გამლლილი ხუთი თითით, ხოლო მეორე ხელი (სხეულისკენ მიმართული ხელისგულით) უმატებს თითებს, როგორც ვხედავთ ქვევით მაგალითში “შიდი”

– პირველ სურათზე:

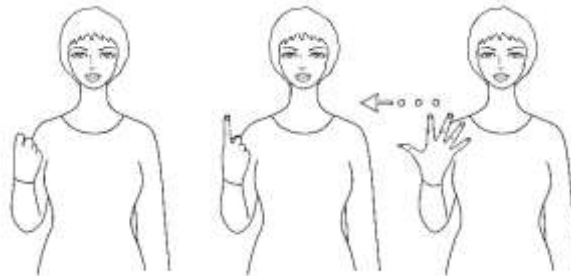

სურ.1. შვიდი

ორხელიანი, ასიმეტრიული, დინამიკური ჟესტი, მარცხენა ხელისგული გაშლილი და ზევით აღმართული თითებით მიმართულია მარჯვნივ, მარცხნივ მიმართულია მარჯვენა ხელისგული მუშტად შეკრული თითებით, გაშლილი ცერი და საჩვენებელი თითით მარჯვენა ხელი ეხება მარცხენა ხელისგულს, დანარჩენი თითები კრავენ მუშტს. ჟესტი წარმოდგენილია მკერდის დონეზე. (მახარობლიძე 2015)

სალაპარაკო და ჟესტურ ენათა შორის რიცხვით სახელებთან დაკავშირებული ძირითადი განსხვავება შემდეგში მდგომარეობს: მოლაპარაკე ბავშვებმა უნდა დააკავშირონ ციფრები სიტყვებთან, ხოლო ყრუ და სმენადაქვეითებულმა ბავშვებმა უნდა დააკავშირონ სამი კონცეპტი: სიტყვა, ციფრი და ჟესტი.

ძალზე მნიშვნელოვანია იმ გარემოების ხაზგასმა, რომ ზოგადად ჟესტურ ენებს არ ახასიათებთ სეგმენტური მორფოლოგიისათვის ნიშანდობლივი აფიქსების სისტემა, თუმცა მორფემების და დერივაციული აფიქსების გამოყოფა მაინც ხერხდება ზოგ ჟესტურ ენაში. ქართული ჟესტური ენა ამ მხრივ განსაკუთრებულ სისტემას უჩვენებს (მახარობლიძე 2012, 2015, 2017). რიგობითი რიცხვითი სახელების წარმოება ხდება რიგის ნიშნის დართვით. ეს დერივანტი სუფიქსურია და აბსოლუტურად დელექსიკალიზებული აფიქსია.

სურ. 2 მეთერთმეტე

ორნაწილიანი ჟესტის პირველი ნაწილია ერთხელიანი, დინამიკური სიტყვა-ჟესტი

„თერთმეტი“ – სხეულისკენ მიმართულია ხელისგული მუშტად შეკრული თითებით, მომდევნო ფაზაში გაშლილი და ზევით აღმართულია საჩვენებელი თითი, დანარჩენი თითები შეკრულია მუშტად; ჟესტის მეორე ნაწილია ერთხელიანი, დინამიკური სიტყვა-ჟესტი „რიგითობა“ – სხეულისკენ მიმართულია ხელისგული ფართოდ გაშლილი და ზევით აღმართული თითებით, ხელი მარჯვნივ გადაადგილდება თითების რხევით. ჟესტი წარმოდგენილია მხრებისა და მკერდის დონეზე. (მახარობლიძე 2015)

მეორე სურათზე წარმოდგენილია რიგობითი რიცხვითი სახელი (მეთერთმეტე) თავისი მაწარმოებლით. ამავე ტიპის მაწარმოებელია ფორმაში ‘მესამე’:

სურ.3 მესამე

ორხელიანი, ასიმეტრიული, დინამიკური ჟესტი, სხეულისკენ მიმართულია მარცხენა ხელისგული, ფართოდ გაშლილია ცერი, საჩვენებელი და შუა თითები, დანარჩენი თითები ჩაკეცილია, სხეულისკენ მიმართულია მარჯვენა ხელისგული გაშლილი და მარცხნივ მიმართული თითებით, ხელი ქვევით გადაადგილდება თითების რხევით. ჟესტი წარმოდგენილია მხრებისა და მკერდის დონეზე. (მახარობლიძე 2015)

როგორც მაგალითებიდან ვხედავთ, რიგობითობის აფიქსის ორი ფორმაა ამ ენაში წარმოდგენილი. თუ კარგად დავაკვირდებით ამ აფიქსურ ჟესტებს, დავინახავთ, რომ ეს, ფაქტობრივად, ერთი აფიქსის ორი ვერსიაა, რადგანაც იგივე ჟესტია, შეცვლილია მხოლოდ თითების მიმართულება და მოძრაობის ტრაექტორია, ხოლო მორფო-სემანტიკა იგივეა.

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ რიცხვით სახელებს ზოგ ჟესტურ ენებში ახასიათებს ინკორპორაცია, ანუ შერწყმა არსებით სახელებთან. ამდაგვარი შერწყმა ძირითადად ხდება დროის კატეგორიის გამომხატველ ფორმებში. ქართული ჟესტური ენაც უჩვენებს ამ ტიპის ინკორპორაციას – მხოლოდ ერთიდან ხუთამდე ‘წლის’ და ‘წუთის’ ლექსემებთან ხდება ეს ინკორპორაცია. მაგალითად ორი თითის კბილზე განმეორებითი მიდება ნიშნავს – ‘ორი წლის’, სამი თითს სწრაფი გაშლა და ჩაკეცვა კი ნიშნავს ‘სამი წუთი’.

მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ქართულ ჟესტურ ენას აქვს სათანადო მორფო-ლექსიკური საშუალებები რიცხვითი სახელების სისტემის სათანადოდ გადმოსაცემად.

ლიტერატურა:

- მახარობლიძე თ. (2015) ქართული ჟესტურის ენის ლექსიკონი. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდი. თბილისი. ISBN 978-9941-16-225-5 1368 გვ.

- მახარობლიძე თ. (2012) ქართული ჟესტური ენა. ტრენინგის სახელმძღვანელო. მესამე საფეხური, რვეული ტრენინგის მონაწილეებისათვის. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო. USAID, Save The Children International. თბილისი
- თამარ მახარობლიძე (2017) მათემატიკურ ნიშნებთან დაკავშირებული ზოგი საკითხი ქართულ ჟესტურ ენაში. “ენა და კულტურა - 18“ ჰუმანიტარულ და პედაგოგიკურ მეცნიერებათა განვითარების ფონდი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ქუთაისი. გვ. 51-58
- Barriga Puente, Francisco. 1998. Los sistemas de numeración indoamericanos: Un enfoque areotipológico. Ciudad de México: Universidad Nacional Autónoma de México.
- Chinchor, Nancy Ann. 1982. Morphological theory and numeral incorporation in American Sign Language. Providence, RI: Brown University doctoral dissertation.
- Comrie, Bernard. 1997. Some problems in the theory and typology of numeral systems. In Bohumil Palek (ed.), Proceedings of LP' 96. Typology: Prototypes, item orderings and universals, 41– 56. Praha: Charles University Press.
- Comrie, Bernard. 2005a. Numeral bases. In Haspelmath et al. (eds.) 2005, 530–533.
- Fuentes, Mariana, María Ignacia Massone, María del Pilar Fernández-Viader & Alejandro Makotrinsky. 2010. Numeral-incorporating roots in numeral systems: A comparative analysis of two sign languages. Sign Language Studies 11. 55–75.
- Gil, David. 2005. Distributive numerals. In Haspelmath et al. (eds.) 2005, 222–225.
- Greenberg, Joseph H. 1978. Generalizations about numeral systems. In Joseph H. Greenberg (ed.), Universals of human language, Vol. 3: Word structure, 249–297. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hanke, Thomas. 2010. Additional rarities in the typology of numerals. In Jan Wohlgemuth & Michael Cysouw (eds.), Rethinking universals: How rarities affect linguistic theory, 61–89. Berlin: De Gruyter.
- Hurford, James R. 1975. The linguistic theory of numerals. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hurford, James R. 1987. Language and number: The emergence of a cognitive system. Oxford: Blackwell.
- Hymes, Virginia Dosch. 1955. Athapascan numeral systems. International Journal of American Linguistics 21. 6–45.
- Meir, Irit, Wendy Sandler, Carol Padden & Mark Aronoff. 2010. Emerging sign languages. In Marc Marschark & Patricia Elizabeth Spencer (eds.), Oxford handbook of deaf studies, language and education, Vol. 2, 267–280. Oxford: Oxford University Press.
- Zeshan Ulrike, Cesar Ernesto Escobedo Delgado, Hasan Dikyuva, Sibaji Panda and Connie de Vos (2013) Cardinal numerals in rural sign languages: Approaching cross-modal typology. *Linguistic Typology*. De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/lity-2013-0019>

On numerals in Georgian Sign language (GESL)

Makharoblidze Tamar

Ilia State University, Tbilisi

This work was supported by Shota Rustaveli National Scientific Foundation of Georgia (SRNSFN) 0FR-22-254. The Georgian Sign language nominal morphology]

Abstract

Georgian sign language (GESL) is a language of Deaf and Hard of Hearing (DHH) people in Georgia. There are about 2 500 DHH in the country. They are bilinguals – having two native languages: GESL and spoken Georgian. Thus, they expect to have the bilingual education in schools.

Numerals in all languages are morphological denoting the number, order or part. Accordingly, numerals can be cardinal, ordinal or fractional/distributive. GESL repeats the universal approach of languages to number. Almost all sign languages use expected combinations of fingers to represent a number, and it concerns to cardinal numerals.

Sign languages have pentagram systems, a number is transmitted with the fingers of the hand and this is the most convenient system, while many spoken languages use decimal system or

system of twenty – as spoken Georgian. Actually, in spoken languages the four most common number system types are:

- Decimal number system (Base 10)
- Binary number system (Base 2)
- Octal number system (Base 8)
- Hexadecimal number system (Base 16)

This difference between the counting systems of spoken Georgian and GESL must be carefully taken into account while teaching cardinal numerals to Deaf children in Georgia.

In general, sign languages are not characterized by a system of marking affixes of segmental morphology, although the separation of morphemes and derivational affixes still occur in some sign languages. GESL shows a special system in this respect. Ordinal numerals are produced by adding an ordinal sign, and this is a derivational suffix, which is a completely delexicalized affix.

Interestingly, GESL shows the numeral incorporation as well.

It is important that GESL has proper morpho-lexical means to convey the system of numerals.

Keywords: Georgian Sign Language, GESL, numerals, morphology, ordinal numerals, cardinal numerals, sign languages